

આલોચના શ્લોક-૧ થી ૩૩

પ્રવચન નં. ૮

(વિક્રમ સંવત ૨૦૨૧, ભાદરવા સુદ ૪, સોમવાર)

તા. ૩૦-૦૮-૧૯૬૫

આ એક ‘પદ્મનંદિ આચાર્ય’ લગભગ નવસો વર્ષ પહેલાં દિગંબર મુનિ થયા છે. એણે જંગલમાં આલોચનાનો અધિકાર (લખ્યો છે). બહુ અધ્યાત્મ આલોચના છે. જાણે ભગવાનની સમીપે બેસીને પોતાના પરિણામને પરખતા હોય અને પોતાના કેવા પરિણામ છે તેને જોતા હોય એવી રીતે આલોચના કરી છે. આલોચવું એટલે જોવું. આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે એમાં રાગાદિ કેટલો થયો, કેટલો ટળ્યો અને એમાં એ ભૂમિકાને યોગ્ય રાગ કેમ ન થયો અથવા કેટલો થયો એનું જ્ઞાન કરવું અને વિચારીને વસ્તુમાં સ્થિર થવું એને આલોચના કહે છે.

‘ૐ શ્રી પદ્મનંદિ આચાર્ય વિરચિતા પદ્મનંદિ પંચવિંશતિઃકામાંથી,...’ છે છઠ્ઠીસ અધિકાર. આલોચના નવમો અધિકાર છે. છઠ્ઠીસ અધિકારમાં નવમો અધિકાર. ‘હિન્દી પરથી ગુજરાતી અનુવાદ.’

શ્રી પદ્મનંદિ આચાર્યદેવ આદિમંગળથી...’ પહેલી માંગળીક શરૂ કરે છે. ‘આલોચના અધિકારની શરૂઆત કરે છે.’

‘અર્થ :- હે દેવ ! હે પ્રભુ ! જો સજ્જનોનું મન, આંતર અને બાહ્ય મનથી રહિત થઈને તત્ત્વસ્વરૂપ તથા વાસ્તવિક આનંદના નિધાન એવા આપનો આશ્રય કરે,...’ આ તો અલૌકિક આલોચના છે, હોં ! અધ્યાત્મ આલોચના છે. આલોચનાનો બધો અર્થ તો એકવાર થઈ ગયો હતો. આ તો એક કલાકમાં બધું ઉકેલવાનું છે ને ! ‘જો તેમના ચિત્તમાં આપના નામના સ્મરણરૂપ...’ સર્વજ્ઞ સ્વરૂપી આત્મા એવો પરમાત્મા થયા એનું જેને સ્મરણરૂપ. ‘અનંત પ્રભાવશાળી મહામંત્ર મોજુદ હોય અને આપ દ્વારા પ્રગટ થયેલ...’ આપ દ્વારા-જિનેશ્વરે કહ્યું એવું ‘સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગમાં જો તેમનું આચરણ હોય તો તે સજ્જનોને...’ સત્ જનને ‘ઈચ્છીત વિષયની પ્રાપ્તિમાં વિધન શાનું હોય ?’ મંગળીક કર્યું. ભગવાન ! આપના માર્ગમાં ચડ્યા ને આપનો માર્ગ લીધો, એને વિધન કોઈ દિ’ હોઈ શકે નહિ. એ માર્ગે-પંથે પડ્યા એ પંથના પ્રયાણ પુરા અમારા થવાના, એમ કરીને મંગળીક પહેલું કર્યું છે.

‘ભાવાર્થ :- જો સજ્જનોના મનમાં આપનું ધ્યાન હોય...’ વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા

આવા આત્મા વ્યક્તરૂપે પરમાત્મા થયા એનું ધ્યાન હોય 'આપના નામ સ્મરણરૂપ મહામંત્ર મોજુદ હોય અને તેઓ મોક્ષમાર્ગમાં ગમન કરવાવાળા હોય તો તેમને અભિષ્ટની...' નામ પોતાની ઈચ્છિત પ્રાપ્તિમાં 'કોઈ પ્રકારનું વિધન આવી શકતું નથી.'

‘હવે આચાર્ય દેવ સ્તુતિ દ્વારા દેવ કોણ હોઈ શકે ? કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિનો ક્રમ કેવો હોય ? તે વર્ણવે છે.’

‘૨. અર્થ :- હે જિનેન્દ્ર દેવ ! સંસારના...' જુઓ ! આ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્તિ કેમ થાય એનો ઉપાય કેવો (હોય) એમ આલોચના કરનાર જાણે છે. ‘હે જિનેન્દ્રદેવ ! સંસારના ત્યાગ અર્થે પરિગ્રહરહિતપણું...' બાહ્યથી વાત કરી, અભ્યંતરમાં ‘રાગરહિતપણું, સમતા...' નામ વીતરાગતા. ‘સર્વથા કર્મોનો નાશ...' એ નાસ્તિથી વાત કરી. અને રાગરહિતપણું અસ્તિથી કરી છે, વીતરાગ અસ્તિથી કરી. હવે કર્મના નાશથી શું થયું પ્રભુ આપને ?

‘અનંત દર્શન, અનંત સુખ, અનંત વીર્ય સહિત સમસ્ત લોકલોકને પ્રકાશનારું કેવળજ્ઞાન એવો ક્રમ આપને જ પ્રાપ્ત થયો હતો.’ જુઓ ! દેવને ઓળખનારા દેવ કેમ થયા તેનું જ્ઞાન તેને હોય છે. એ સિવાય કુદેવનું જ્ઞાન એને છૂટી ગયું હોય છે. આ દેવનું પ્રાયશ્ચિત કરે કે, આવા દેવ હોય એ સિવાય કોઈ દેવ હોઈ શકે નહિ. ‘પરંતુ આપથી અન્ય કોઈ...' જુઓ ! નાસ્તિ અનેકાન્ત કરે છે. ‘આપથી અન્ય કોઈ દેવને એ ક્રમ પ્રાપ્ત થયો નથી.’ બીજા ગમે તેટલા વાતું કરનારા હોય પણ હે નાથ ! કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો આ ક્રમ આપને જ પ્રાપ્ત થયો છે, બીજાને એ હોઈ શકે નહિ. કેમ ? કે ‘આપ જ શુદ્ધ છો અને આપના ચરણોની સેવા...' એટલે કે આપે કહેલા દર્શન-જ્ઞાન, શાંતિની સેવા ‘સજ્જન પુરુષોએ કરવી યોગ્ય છે.’ આ પ્રાયશ્ચિત લે છે કે, આ સિવાય કુદેવ, કુગુરુ, કુશાસ્ત્ર માન્યા હોય એ અમારું નિષ્ફળ જાવ. આવા દેવોને અમે માનનારા છીએ, જેની દિવ્ય શક્તિ ક્રમે કરીને પ્રાપ્ત થઈ ગઈ છે.

‘ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! આપે જ સંસારથી મુક્ત થવા અર્થે સમસ્ત પરિગ્રહનો ત્યાગ કર્યો છે.’ જોયું ? વસ્ત્ર, પાત્ર આદિ સર્વજ્ઞને મુનિ થતા વખતે જ ન હોય. ‘તથા રાગભાવને છોડ્યો છે અને સમતા...'ને વીતરાગપણાને ધારણ કરી છે. ‘અનંત વિજ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ, અનંત વીર્ય આપને જ પ્રગટ થયા છે એથી આપ જ શુદ્ધ અને સ્વજનોની સેવાને પાત્ર છો.’ બીજા કોઈ પાત્ર છે નહિ.

સેવાનો દઢ નિશ્ચય અને પ્રભુ સેવાનું માહાત્મ્ય :-

૩. અર્થ :- હે ત્રૈલોક્યપતે ! આપની સેવામાં જો મારો દઢ નિશ્ચય છે તો મને અત્યંત બળવાન સંસારરૂપ વૈરીને જીતવો કાંઈ મુશ્કેલ નથી. કેમકે જે મનુષ્યને જળવૃષ્ટિથી હર્ષજનક,...' જળવૃષ્ટિથી હર્ષજનક 'ઉત્તમ કુવારાસહિત ઘર પ્રાપ્ત થાય તો તે પુરુષને જેઠ માસનો પ્રખર મધ્યાહ્ન-તાપ શું કરી શકે તેમ છે અર્થાત્ કાંઈ કરી શકે નહિ.' આપના સ્વભાવનો નિર્ણય કર્યો કે, આપ વીતરાગ છો, સર્વજ્ઞ છો એવો આપના ભાવનો મેં નિર્ણય કર્યો તો હવે અમને આ કર્મના ઉદયનો આતાપ અમને શું કરી શકે ? કોઈ અમને પાછા હઠાવી શકતા નથી.

ભાવાર્થ :- હે ત્રણલોકના ઈશ ! જેમ શીતળ જળ વડે ઊડતા કુવારાથી સુશોભિત ઉત્તમ ઘરમાં બેઠેલા પુરુષને જેઠ માસની બપોરની અત્યંત ગરમી પણ કાંઈ કરી શકે નહિ તેમ હું નિશ્ચયપૂર્વક આપની સેવામાં દઢપણે સ્થિત છું તો મને બળવાન સંસારરૂપી વૈરી પણ જરાય ત્રાસ આપી શકે નહિ.'

ભેદજ્ઞાન દ્વારા સાધક દશા :-

જુઓ ! ધર્મીની સાધક દશા કેવી હોય એવું આલોચના કરનારને ભાન હોય છે. એનાથી વિરુદ્ધ ભાવ એને નાશ થઈ ગયેલો હોય છે. ભગવાન !

૪. અર્થ :- આ પદાર્થ સારરૂપ છે અને આ પદાર્થ અસારરૂપ છે એ પ્રકારે સારાસારની પરીક્ષામાં એકચિત્ત થઈ જે કોઈ બુદ્ધિમાન મનુષ્ય ત્રણે લોકના સમસ્ત પદાર્થોનો,...' જુઓ ! અનંત પદાર્થ છે, બુદ્ધિમાન એની પરીક્ષા કરનાર છે એમ બધું સિદ્ધ કરે છે. 'અબાધિત ગંભીર દષ્ટિથી વિચાર કરે,...' 'અબાધિત ગંભીર દષ્ટિથી વિચાર કરે છે તો તે પુરુષની દષ્ટિમાં હે ભગવાન ! આપ જ એક સારરૂપ પદાર્થ છો...' વીતરાગ વિજ્ઞાનઘન આત્મા જ સાર દેખાય છે, એ સિવાય કોઈ સાર દેખાતું નથી. 'આપથી ભિન્ન સમસ્ત પદાર્થો અસારભૂત જ છે. અતઃ આપના આશ્રયથી જ મને પરમ સંતોષ થયો છે.'

હવે આચાર્યદેવ 'પૂર્ણ સાધ્ય' વર્ણવે છે :-

સાધક કલ્પો, હવે પૂર્ણ સાધ્ય-સાધકનું ફળ (વર્ણવે છે).

૫. અર્થ :- હે જિનેશ્વર ! સમસ્ત લોકલોકને એક સાથે જાણનારું આપનું જ્ઞાન છે,...' જુઓ ! આલોચના કરનારને આવું ભાન હોય છે. આ સર્વજ્ઞ સ્વભાવ ને એના એક સમયનું

જ્ઞાન ત્રણકાળ, ત્રણલોકને, સામાન્ય વિશેષને એક સમયમાં જાણનારું હોય છે. આપનું જ્ઞાન છે. 'સમસ્ત લોકલોકને એક સાથે દેખનારું આપનું દર્શન છે, આપને અનંત સુખ અને અનંત બળ છે તથા આપની પ્રભુતા પણ નિર્મળતર છે. વળી આપનું શરીર...' જુઓ ! શરીર 'દેદીપ્યમાન છે;...' આપનો આત્મા તો પવિત્ર છે પણ શરીર પરમ ઔદારિક થઈ ગયું છે. જુઓ ! સ્ફટિક જેવું શરીર ભગવાનને હોય છે. એને રોગ થાય કે સાધારણ શરીર હોય એવું બને નહિ. (જો એવું હોય) તો એની પુણ્યની ક્યાશ છે. પવિત્રતા પૂરી, ત્યાં પુણ્ય પણ પુરા હોય છે. તેનું પરમઔદારિક શરીર સ્ફટિક જેવું થઈ જાય છે. એટલે નિશ્ચય ને વ્યવહાર - પુણ્ય ને પવિત્રતા - બન્નેની વ્યાખ્યા કરે છે.

'તેથી જો યોગીશ્વરોએ સમ્યક્ યોગરૂપ નેત્ર દ્વારા...' જુઓ ! નીચે કહ્યું છે. તીર્થંકર પ્રભુનું શરીર પરમ ઔદારિક અને સ્ફટિક રત્ન જેવું નિર્મળ હોઈને દેદીપ્યમાન હોય છે. જે યોગીશ્વરો નામ અંતરની દષ્ટિ કરનાર, જોડનાર. યોગમાં ઈશ્વર એટલે આત્માના સ્વભાવમાં જોડાણ કરવામાં પણ ઈશ્વર. એવા સમ્યક્ યોગરૂપ-સાચા શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, શાંતિના સંબંધવાળા યોગથી 'આપને પ્રાપ્ત કરી લીધા તો તેઓએ શું ન જાણી લીધું ? શું ન દેખી લીધું ? તથા તેઓએ શું ન પ્રાપ્ત કરી લીધું ? અર્થાત્ સર્વ કરી લીધું.' આહા..હા..! સર્વજ્ઞને જાણ્યા, અરિહંતને જાણ્યા એવો જ મારો આત્મા છે એનું જ્ઞાન થયા વિના રહે નહિ. મહારાજ ! આપને જાણનાર બધું જાણી લે છે.

'ભાવાર્થ :- જે યોગીશ્વરોએ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ...' આવી આલોચના આ દિગંબર સંતો કહી શકે ને કરી શકે એવી આલોચના બીજે ક્યાંય નથી. એવા જંગલમાં વસનારા સંતોએ આલોચના કરી પણ આવી અલૌકિક કરી છે ! 'યોગીશ્વરોએ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ યોગદષ્ટિથી અનંત ગુણસંપન્ન આપને જોઈ લીધા...' જુઓ ! અનંત ગુણસંપન્ન. 'તો તેઓએ સર્વ દેખી લીધું, સર્વ જાણી લીધું અને સર્વ પ્રાપ્ત કરી લીધું.'

પૂર્ણની પ્રાપ્તિનું પ્રયોજન :-

આત્મા સર્વજ્ઞપણાને પ્રાપ્ત થાય એનું પ્રયોજન.

૬. અર્થ :- હે જિનેન્દ્ર ! આપને જ હું ત્રણલોકના સ્વામી માનું છું,...' જાણનાર એમ. 'આપને જ જિન અર્થાત્ અષ્ટ કર્મોના વિજેતા અને મારા સ્વામી માનું છું, માત્ર આપને જ ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર કરું છું, સદા આપનું જ ધ્યાન કરું છું, આપની જ સેવા અને સ્તુતિ કરું છું...' બીજાની નહિ, એમ આમાં નકાર લઈ લેવો. 'અને કેવળ આપને જ મારું શરણ માનું છું. અધિક શું કહેવું ? જો કાંઈ સંસારમાં પ્રાપ્ત થાઓ તો એ થાઓ કે આપના સિવાય અન્ય કોઈ પણ સાથે મારે પ્રયોજન ન રહે.' વીતરાગભાવ સિવાય મારે કોઈ પ્રયોજન

ન રહે, એ સાધકની આલોચનની પ્રાર્થના છે.

‘ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! આપ સાથે જ મારે પ્રયોજન રહે...’ એટલે કે વીતરાગભાવ સાથે જ પ્રયોજન રહે ‘અને આપથી ભિન્ન...’ રાગાદિ ‘અન્યથી મારે કોઈ પ્રકારનું પ્રયોજન ન રહે એટલી વિનયપૂર્વક પ્રાર્થના છે.’

હવે આચાર્યદેવ આલોચનાનો આરંભ કરે છે :-

છ ગાથા તો ભક્તિપૂર્વક પરમાત્માને દષ્ટિમાં સિદ્ધ કરી અને હવે પાપ અને પુણ્યની આલોચના કરે છે.

‘૭. અર્થ :- હે જિનેશ્વર ! મેં ભ્રાંતિથી મન, વચન અને કાયા દ્વારા ભૂતકાળમાં અન્ય પાસે પાપ કરાવ્યા છે, સ્વયં કર્યા છે અને પાપ કરનારા અન્યોને અનુમોદ્યા છે તથા...’ આ બધું અસ્તિપણે સ્થાપે છે. પૂર્વ કાળે આ બધું મારે હતું. ‘તથા તેમાં મારી સંમતિ આપી છે...’ અનુમોદન. ‘વળી વર્તમાનમાં હું મન, વચન ને કાયા દ્વારા અન્ય પાસે પાપ કરાવું છું, સ્વયં પાપ કરું છું અને પાપ કરનારાને અનુમોદું છું.’ એ જેટલો રાગાદિ હોય એ અપેક્ષાએ જાણવું. ‘તેમજ ભવિષ્યકાળમાં હું મન, વચન અને કાયા દ્વારા અન્ય પાસે પાપ કરાવીશ...’ એટલે જેટલો પણ શુભરાગ આદિ, પુણ્ય આદિ ભાવ થાય એ બધો પરમાર્થ તો અંતરને (ખરેખર) પાપ છે. ‘સ્વયં પાપ કરીશ અને પાપ કરનારા અન્યોને અનુમોદીશ-તે સમસ્ત પાપની આપની પાસે બેસી...’ જ્ઞાતા, દષ્ટાના સ્વભાવના લક્ષમાં રહી ‘જાતે નિંદા-ગર્હા કરનાર એવો હું તેના સર્વ પાપ સર્વથા મિથ્યા થાઓ.’ સમજાણું કાંઈ ?

‘ભાવાર્થ :- હે જિનેશ્વર ! ભૂત, વર્તમાન, ભવિષ્ય-ત્રણે કાળમાં જે પાપો મેં મન, વચન, કાયા દ્વારા કરિત, કૃત અને અનુમોદનથી ઉપાર્જન કર્યા છે, હું કરું છું અને કરીશ-એ સમસ્ત પાપોનો અનુભવ કરી હું આપની સમક્ષ સ્વનિંદા કરું છું. માટે મારા તે સમસ્ત પાપો સર્વથા મિથ્યા થાઓ.’ એટલે પર્યાયમાં રહો નહિ.

આચાર્યદેવ પ્રભુની અનંત જ્ઞાન, દર્શન શક્તિ વર્ણવતા આત્મ-શુદ્ધિ અર્થે આત્મનિંદા કરે છે :-

‘૮. અર્થ :- હે જિનેન્દ્ર ! જો આપ ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન ત્રિકાળગોચર અનંત પર્યાયોયુક્ત લોકાલોકને સર્વત્ર એક સાથે જાણો છો તથા દેખો છો, તો હે સ્વામિન્ ! મારા એક જન્મના પાપોને શું આપ નથી જાણતા ? અર્થાત્ અવશ્યમેવ આપ જાણો છો. તેથી હું આત્મનિંદા કરતો કરતો આપની પાસે સ્વ દોષોનું કથન (આલોચન) કરું છું અને તે

કેવળ શુદ્ધિ અર્થે જ કરું છું.’ જુઓ ! આલોચના પણ નિષ્કપટપણે, સરળપણે બાળક જેમ માતા પાસે પોતાના દોષ કહે એમ ભગવાન પાસે કે ગુરુ પાસે પોતે સરળપણે, બાળકપણે કહે એનું નામ આલોચના કહેવામાં આવે છે.

‘ભાવાર્થ :- હે ભગવન્ ! જો આપ અનંત ભેદસહિત લોક અને અલોકને એકસાથે જાણો છો, દેખો છો તો આપ મારા સમસ્ત દોષોને પણ સારી રીતે જાણતા જ હો.’ એટલે (જાણો જ) છો એમ. ‘વળી હું આપની સામે નિજ દોષોનું કથન (આલોચન) કરું છું તે કેવળ આપને સંભળાવવા માટે નહિ, કિન્તુ શુદ્ધિ અર્થે...’ મારા શુદ્ધ સ્વભાવના લક્ષે આલોચના કરું છું.

હવે આચાર્યદેવ ભવ્ય જીવોને તેમના આત્માને ત્રણ શલ્યરહિત રાખવાનો બોધ આપે છે :-

માયા, નિદાન, મિથ્યાત્વ શલ્ય હોય ત્યાં સુધી એને વ્રત આદિ હોઈ શકે નહિ. નિ:શલ્યો વૃત્તિ. મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાશલ્ય હોય ત્યાં સુધી સમકિત નહિ અને નિદાન આદિના બે શલ્ય હોય ત્યાં સુધી વ્રત નહિ. સમજાય છે કાંઈ ?

‘૯. અર્થ :- હે પ્રભો !’ જુઓ ! કેવી સ્તુતિ કરે છે ! ‘વ્યવહાર નયનો આશ્રય કરનાર...’ અને મહાવ્રત આદિ અમારે વ્યવહાર નયનો આશ્રય છે. પંચ મહાવ્રત આદિ હોય છે. ‘મૂળગુણ તથા ઉત્તરગુણોને ધારણ કરનાર મારા જેવા મુનિને જે દૂષણોનું સંપૂર્ણ રીતે સ્મરણ છે...’ જ્ઞાનમાં ખ્યાલ છે, ક્યાં, કેમ દોષ થયો એ બધો જ્ઞાનમાં ખ્યાલ છે.

‘તે દુષણની શુદ્ધિ અર્થે આલોચના કરવાને આપની સામે સાવધાનીપૂર્વક બેઠો છું. કેમકે જ્ઞાનવાન ભવ્ય જીવોએ સદા પોતાના હૃદય માયાશલ્ય, નિદાનશલ્ય અને મિથ્યાત્વશલ્ય— એ ત્રણ શલ્ય રહિત જ રાખવા જોઈએ.’ એ શલ્ય સહિત હોય એને જેમ લોઢાના બાણ અંદર સડે અને કાળજા સડી જાય એમ ત્રણ શલ્યમાં એવું કંઈ પણ એક શલ્ય અંદર રહે (તો) એનો આત્મા સડીને બગડી જાય. સમજાય છે ?

સ્વભાવની સાવધાની :-

‘૧૦. અર્થ :- હે ભગવન્ ! આ સંસારમાં સર્વ જીવ વારંવાર અસંખ્યાત લોકપ્રમાણ પ્રગટ તથા અપ્રગટ નાનાપ્રકારના વિકલ્પો સહિત છે.’ શુભ અને અશુભ પરિણામ બન્ને, શુભ અને અશુભ બન્ને કદા ને ? અસંખ્યાત લોકપ્રમાણ પ્રગટ તથા અપ્રગટ નાનાપ્રકારના વિકલ્પ સહિત હોય છે. જુઓ ! નીચે (ફૂટનોટમાં) શુભ-અશુભભાવો કદા. ‘એ જીવ જેટલા

પ્રકારના વિકલ્પો સહિત છે તેટલા જ વિવિધ પ્રકારના દુઃખો સહિત પણ છે.’ જેટલા પ્રકારના શુભ-અશુભ વિકલ્પો છે, રાગના શુભ-અશુભ ભાવ છે એ બધા દુઃખરૂપ છે. ‘પરંતુ જેટલા વિકલ્પો છે તેટલા પ્રાયશ્ચિતો શાસ્ત્રમાં નથી;...’ એટલા શાસ્ત્રમાં ક્યાંથી કહે ? અસંખ્ય પ્રકારના શુભ-અશુભ પરિણામ (તેને કહેવા) અસંખ્ય શબ્દો હોય શકે નહિ, શબ્દો તો સંખ્યાતા હોય. ‘તેથી તે સમસ્ત અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ વિકલ્પોની વૃદ્ધિ આપની સમીપે જ થાય છે.’ એટલે કે ભગવાન આત્માના સમીપે જ એ વિકલ્પનો ભૂક્કો ઉડી જાય છે.

‘ભાવાર્થ :- યદપિ દુષણોની શુદ્ધિ પ્રાયશ્ચિત કરવાથી થાય છે, કિન્તુ હે જિનપતે ! જેટલાં દુષણો છે તેટલાં પ્રાયશ્ચિતો શાસ્ત્રમાં કહ્યાં નથી; તેથી સમસ્ત દુષણોની શુદ્ધિ આપની સમીપે જ થાય છે.’

પરથી પરાહંગમુખ થઈ સ્વની પ્રાપ્તિ :-

‘૧૧. અર્થ :- હે દેવ ! સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહ રહિત, સમસ્ત શાસ્ત્રોનો જ્ઞાતા, કોધાદિ કષાયોરહિત, શાંત, એકાંતવાસી ભવ્ય જીવ, બધા બાહ્ય પદાર્થોથી મન તથા ઇન્દ્રિયોને પાછા હઠાવી અને અખંડ નિર્મળ સમ્યગ્જ્ઞાનની મૂર્તિરૂપ આપમાં સ્થિર થઈ, આપને જ દેખે છે તે મનુષ્ય આપના સાન્નિધ્ય (સમીપતા) ને પ્રાપ્ત કરે છે.’

સ્વભાવની એકાગ્રતાથી ઉત્તમપદ-મોક્ષની પ્રાપ્તિ :-

‘૧૨. અર્થ :- હે અર્હત્ પ્રભુ ! પૂર્વ ભવમાં કષ્ટથી સંચય કરેલ મહા પુણ્યથી જે મનુષ્ય, ત્રણલોકના પૂજાર્હ (પૂજાને યોગ્ય) આપને પામ્યો છે તે મનુષ્યને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ આદિને પણ નિશ્ચયપૂર્વક અલભ્ય એવું ઉત્તમ પદ પ્રાપ્ત થાય છે. હે નાથ ! હું શું કરું ? આપનામાં એક ચિત્ત કર્યા છતાં...’ જુઓ ! અહીં મનનું પ્રાયશ્ચિત કરે છે, જરી મન અસ્થિર થઈ જાય એનું. ‘મારું મન પ્રબળપણે બાહ્ય પદાર્થો પ્રત્યે દોડે છે એ મોટો ખેદ છે.’ શુભાશુભ વિકલ્પ ઉઠે એ જ મોટો ખેદ છે. આહા..હા..!

મોક્ષાર્થે વીર્યનો વેગ :-

‘૧૩. અર્થ :- હે જિનેશ ! આ સંસાર નાના પ્રકારના દુઃખો દેનાર છે. જ્યારે વાસ્તવિક સુખનો આપનાર તો મોક્ષ છે.’ એટલે આત્માની સંપૂર્ણ નિર્મળ દશા. ‘તેથી તે મોક્ષની પ્રાપ્તિ અર્થે અમે સમસ્ત ધન, ધાન્ય આદિ પરિગ્રહોનો ત્યાગ કર્યો,....’ મુનિ પોતે એની વાત કરે

છે. 'તપોવન (તપથી પવિત્ર ભૂમિ) માં વાસ કર્યો...' જંગલમાં રહ્યા છીએ. 'સર્વ પ્રકારના સંશય પણ છોડ્યા અને અત્યંત કઠિન વ્રત પણ ધારણ કર્યા, હજી સુધી તેવા દુષ્કર વ્રતો ધારણ કર્યા છતાં પણ સિદ્ધિ (મોક્ષ) ની પ્રાપ્તિ ન થઈ.' પોતાની અપૂર્ણતાની આલોચના, ખેદ કરે છે. 'કેમકે પ્રબળ પવનથી કંપાયેલા પાંદડાની માફક...' ઓહો...! મન અમારું અસ્થિર થાય, પ્રભુ ! કેમ સિદ્ધિ થાય ? આહા..હા..! 'અમારું મન રાત્રિ-દિવસ બાહ્ય પદાર્થોમાં ભ્રમણ કરતું રહે છે.' તેને મનરહિત થઈને કેવળજ્ઞાન ક્યારે થાય ?

મનને સંસારનું કારણ જાણી પશ્ચાત્તાપ :-

'૧૪. અર્થ :- હે ભગવન્ ! જે મન બાહ્ય પદાર્થોને મનોહર માની તેમની પ્રાપ્તિ માટે જ્યાં ત્યાં ભટક્યા કરે છે, જે જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્માને વિના પ્રયોજને સદા અત્યંત વ્યાકુલ કર્યા કરે છે, જે ઇન્દ્રિયરૂપ ગામને વસાવે છે.' મન હોય તો ઇન્દ્રિયનું લક્ષ જાય છે. મન વિના ઇન્દ્રિયનું લક્ષ જાય નહિ. '(અર્થાત્ આ મનની કૃપાથી જ ઇન્દ્રિયોની વિષયોમાં સ્થિતિ થાય છે), અને જે સંસાર ઉત્પાદક કર્મોનો પરમ મિત્ર મન છે,...' આહા..હા..! '(અર્થાત્ મન આત્મારૂપ ગૃહમાં કર્મોને સદા લાવે છે). તે મન જ્યાં સુધી જીવિત રહે છે ત્યાં સુધી મુનિઓને ક્યાંથી કલ્યાણની પ્રાપ્તિ હોઈ શકે ? અર્થાત્ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ હોઈ શકે નહિ.' ઓહો..હો..! મનમાં અસ્થિરતાનો પણ ખેદ છે. પ્રભુ આખો વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સ્વભાવથી પરિણમતું તત્ત્વ. એમાં આ શું ? એમ કરીને એને પણ આલોચનામાં એમાંથી હટીને સ્વભાવ તરફ આવવા માગે છે.

મોહના નાશ માટે પ્રાર્થના :-

'૧૫. અર્થ :- મારું મન, નિર્મળ તથા શુદ્ધ અખંડ જ્ઞાનસ્વરૂપ આપમાં લગાવ્યા છતાં પણ મૃત્યુ તો આવવાનું જ છે એવા વિકલ્પ વડે, આપથી અન્ય બાહ્ય સમસ્ત પદાર્થો તરફ નિરંતર ઘૂમ્યા કરે છે.' મનને એમ થાય છે કે, જો આ અંદર ગયો, આ જાશે તો મને મારી નાખશે, માટે બહાર ફરું તો જીવતો તો રહું. વિકલ્પ વિકલ્પ. 'હે સ્વામીન ! તો શું કરવું ? કેમકે આ જગતમાં, મોહવશાત્ કોને મૃત્યુનો ભય નથી ? સર્વને છે. માટે સવિનય પ્રાર્થના છે કે સમસ્ત પ્રકારના અનર્થો કરનાર તથા અહિત કરનાર મારા મોહને નષ્ટ કરો.'

'ભાવાર્થ :- જ્યાં સુધી મોહનો સંબંધ આત્માની સાથે રહેશે ત્યાં સુધી મારું ચિત્ત, બાહ્ય પદાર્થમાં ઘૂમ્યા કરશે અને જ્યાં સુધી ચિત્ત ઘૂમતું રહેશે ત્યાં સુધી આત્મામાં સદા કર્મોનું આવાગમન પણ રહ્યા કરશે. આ પ્રકારે તો આત્મા સદા વ્યાકુળ રહ્યા કરશે. માટે

હે ભગવન્ ! આ પ્રકારના અનર્થો કરનાર મારા મોહને સર્વથા નષ્ટ કરો કે જેથી મારા આત્માને શાંતિ થાય.'

સર્વ કર્મોમાં મોહ જ બળવાન છે એમ આચાર્ય દર્શાવે છે :-

‘૧૬. અર્થ :- જ્ઞાનવરણ આદિ સમસ્ત કર્મોમાં મોહકર્મ જ અત્યંત બળવાન કર્મ છે.’ નિમિત્તની વાત છે. ભાવકર્મ છે ઇ બળવાન છે. ‘એ મોહના પ્રભાવથી આ મન જ્યાં ત્યાં ચંચળ બની ભ્રમણ કરે અને મરણથી ડરે છે.’ જુઓ ! મન મરણથી ડરે છે. ‘જો આ મોહ ન હોય તો નિશ્ચયનય પ્રમાણે ન તો કોઈ જીવે યા ન તો કોઈ મરે. કેમ કે આપે આ જગતને જે અનેક પ્રકારે દેખ્યું છે એ પર્યાયાર્થિકનયની અપેક્ષાએ દેખ્યું છે. વિવિધ પ્રકારની અવસ્થાને જોઈ એ તો પર્યાયાર્થિકનયની અપેક્ષાએ દેખ્યું છે.’ વિવિધ પ્રકારની અવસ્થાને જોઈ એ તો પર્યાયનયથી છે. ‘દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ નહિ.’ દ્રવ્યથી તો વસ્તુ એવી ને એવી ધ્રુવ છે. ‘તેથી હે જિનેન્દ્ર ! આ મારા મોહને જ સર્વથા નષ્ટ કરો.’

પર સંયોગ અધ્રુવ જાણી તેનાથી ખસી, એક ધ્રુવ આત્મસ્વભાવમાં
સ્થિત થવાની ભાવના :-

‘૧૭. અર્થ :- વાયુથી વ્યાપ્ત સમુદ્રની ક્ષણિક જળલહરીઓના સમૂહ સમાન, સર્વ કાળે તથા સર્વ ક્ષેત્રે આ જગત ક્ષણમાત્રમાં વિનાશી છે.’ પર્યાય ક્ષણમાં બદલી જાય છે, ‘એવો સમ્યક્ પ્રકારે વિચાર કરી, આ મારું મન સમસ્ત સંસારને ઉત્પન્ન કરનાર વ્યાપાર (પ્રવૃત્તિ) થી રહિત થઈ, હે જિનેન્દ્ર ! આપના નિર્વિકાર પરમાનન્દમય પરમબ્રહ્મસ્વરૂપમાં સ્થિત થવાને ઇચ્છા કરે છે.’ ધ્રુવમાં સ્થિર થવાની જ ભાવના કરે છે.

શુભ-અશુભ ઉપયોગથી ખસી શુદ્ધ ઉપયોગમાં નિવાસની ભાવના :-

જુઓ ! વર્તમાન મુનિની વાત છે, હોં ! શુદ્ધઉપયોગ અત્યારે ન હોય એમ નહિ, એમ કહે છે જુઓ !

‘૧૮. અર્થ :- જે સમયે અશુભ ઉપયોગ વર્તે છે તે સમયે તો પાપની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તે પાપથી જીવ નાના પ્રકારના દુઃખોને અનુભવે છે. જે સમયે શુભ ઉપયોગ વર્તે છે તે સમયે પુણ્યની ઉત્પત્તિ થાય છે.’ સંવર-નિર્જરા શુભમાં નથી. ‘અને તે પુણ્યથી જીવને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.’ આજે લખાણ તો ઘણું આવ્યું છે. અરે..! વિચારો રે વિચારો ! પોપટની

જેમ તોતાની જેમ રટ્યા કરે છે. એવો દાખલો આપ્યો છે, એક પોપટ બેઠો હતો એને કહે, ઉડી જા, ઉડી જા. તો ઉડી જા, ઉડી જા શીખ્યો. મારવા આવ્યો હોય તો પણ ઉડે નહિ. એમ તમે પોપટની જેમ બોલ્યા કરો છો, પુણ્ય વિષ્ટા, પુણ્ય વિષ્ટા, પુણ્ય વિષ્ટા. અને પાછું કર્યા કરો. એમ કહે છે. ભક્તિ, પૂજાનો ભાવ હોયા વિના હોય નહિ. સાંભળ તો ખરો. દષ્ટિમાં એનો આદર ન હોય. અસ્થિરતાના પાપ છોડીને પુણ્યભાવ આવ્યા વિના રહે નહિ. (એને) દષ્ટિ ને વસ્તુની ખબર નથી.

‘અને તે પુણ્યથી જીવને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.’ સુખ એટલે અનુકૂળ સંયોગ, હોં ! ‘એ બંને પાપ-પુણ્યરૂપ દ્વંદ્વ સંસારનું જ કારણ છે. અર્થાત્ એ બંનેથી સદા સંસાર જ ઉત્પન્ન થાય છે. કિન્તુ શુદ્ધોપયોગથી અવિનાશી અને આનંદસ્વરૂપ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે.’ આ શ્લોકોના અર્થ છે, હોં ! ઘરના નથી. ‘પદ્મનંદિ પંચવિંશતિ:’ નો આ નવમો અધિકાર, એના શ્લોકના જ આ અર્થ છે. આ અમારે કહે છે ને ! આમાં લખ્યું નથી ને ઘરનું ? ‘હિંમતભાઈ’એ કે કો’કે નાખેલું ? ‘હે અહીંત પ્રભો ! આપ તો તે પદમાં નિવાસ કરી રહ્યા છો, પણ હું એ શુદ્ધોપયોગરૂપ પદમાં નિવાસ કરવાને ઇચ્છુ છું.’

આત્મસ્વરૂપનું નાસ્તિથી ને અસ્તિથી વર્ણન :-

‘૧૯. અર્થ :- જે આત્મસ્વરૂપ-જ્યોતિ,...’ ભગવાન ચૈતન્ય-જ્યોતિ ‘નથી તો સ્થિત અંદર કે નથી સ્થિત બાહ્ય, તથા નથી તો સ્થિત દિશામાં કે નથી સ્થિત વિદિશામાં, તેમ નથી સ્થૂલ કે નથી સૂક્ષ્મ; તે આત્મજ્યોતિ નથી તો પુલિંગ, (પુરુષ લિંગે), નથી સ્ત્રીલિંગ કે નથી નપુસંક લિંગ પણ. વળી તે નથી ભારે કે નથી હલકી, તે જ્યોતિ કર્મ, સ્પર્શ, શરીર, ગંધ, સંખ્યા, વચન, વર્ણથી રહિત છે. નિર્મળ છે અને સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનસ્વરૂપ મૂર્તિ છે; તે ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિસ્વરૂપ હું છું.’ રાગાદિ હું નથી, હું તો ઉત્કૃષ્ટ ચૈતન્ય જ્યોતિસ્વરૂપ છું. ‘કિન્તુ તે ઉત્કૃષ્ટ આત્મસ્વરૂપ-જ્યોતિથી હું ભિન્ન નથી.’ એ ઉત્કૃષ્ટ આત્મસ્વરૂપ-જ્યોતિ સ્વભાવ, એનાથી હું જુદો નથી.

ત્રિકાળી આત્માની શક્તિ :-

‘૨૦. અર્થ :- હે ભગવન્ ! ચૈતન્યની ઉન્નતિનો નાશ કરનાર અને વિના કારણે સદા વૈરી એવા દુષ્ટ કર્મે આપમાં અને મારામાં ભેદ પાડ્યો છે.’ પ્રભુ ! ‘પરંતુ કર્મશૂન્ય અવસ્થામાં જેવો આપનો આત્મા છે તેવો જ મારો આત્મા છે. આ સમયે તે કર્મ અને હું આપની સામે ખડા છીએ. તેથી તે દુષ્ટ કર્મને હઠાવી દૂર કરો;’ એટલે કે આ જ્ઞાતા

છું અને આ રાગાદિ છે એવો વિવેક વર્તે છે એથી તેનો નાશ કરું છું. તમે નાશ કરો એમ કહેવામાં આવે છે. 'આપની સામે ખડા છીએ. તેથી તે દુષ્ટ કર્મને હઠાવી દૂર કરો; કેમકે નીતિમાન પ્રભુઓનો તો એ ધર્મ છે કે તે સજ્જનોની રક્ષા કરે ને દુષ્ટોનો નાશ કરે.' આવે છે ને પેલું 'ગીતા'માં ? કે ભક્તોની ભીડ તોડવા ભગવાન અવતાર ધારણ કરે, રાક્ષસોનો નાશ કરે. એ નહિ, આ. ભાઈ ! એ સત્ જન નામ સત્સ્વરૂપ ભગવાન આત્મા એનો તો એવો નીતિમાન લોકોત્તર ચૈતન્યનો નીતિનો ધર્મ એવો છે કે સજ્જનોની રક્ષા કરે, સ્વભાવની શાંતિની રક્ષા કરે અને વિભાવરૂપી રાક્ષસોનો નાશ કરે.

આત્માનું અવિકારી સ્વરૂપ :-

'૨૧. અર્થ :- હે ભગવન્ ! વિવિધ પ્રકારના આકાર અને વિકાર કરનાર વાદળા આકાશમાં હોવા છતાં પણ, જેમ આકાશના સ્વરૂપનો કાંઈ પણ ફેરફાર કરી શકતાં નથી, તેમ આધિ (નામ સંકલ્પ-વિકલ્પ), વ્યાધિ (નામ રોગ), જરા (વૃદ્ધાવસ્થા), મરણ આદિ પણ મારા સ્વરૂપનો કાંઈ પણ ફેરફાર કરી શકે તેમ નથી.' કરી શકે તેમ નથી. 'કેમકે એ સર્વ શરીરના વિકાર છે,...' દેખો ! એ સંકલ્પ-વિકલ્પ, શરીરનો રોગ ને બાહ્ય જનમ-મરણ એ બધા શરીરના ફદફદાટ છે, જડ છે, એ મારામાં છે નહિ.

સ્વમાં સુખ અને પરમાં દુઃખ :-

'૨૨. અર્થ :- જેમ માછલી પાણી વિનાની ભૂમિપર પડતાં તરફડી દુઃખી થાય છે, તેમ હું પણ (આપની શીતલ છાયા વિના), નાનાપ્રકારના દુઃખોથી ભરપૂર સંસારમાં સદા બળીઝળી રહું છું. જેમ તે માછલી જ્યારે જળમાં રહે છે ત્યારે સુખી રહે છે. તેમ જ્યાં સુધી મારું મન આપના કરુણારસપૂર્ણ, (આનંદરસપૂર્ણ) અત્યંત શીતલ ચરણોમાં પ્રવિષ્ટ (પ્રવેશેલું) રહે છે ત્યાં સુધી હું પણ સુખી રહું છું. તેથી હે નાથ ! મારું મન આપના ચરણ કમળો છોડી અન્ય સ્થળ કે જ્યાં હું દુઃખી થાઉં ત્યાં પ્રવેશ ન કરે એ પ્રાર્થના છે.' કેટલી આલોચના ! કેવી આલોચના ! અનાકુળ આનંદમૂર્તિ, તેમાંથી ખસી ન જાઉં અને ખસે તો દુઃખરૂપ દશા થઈ જાય છે. માટે તે દુઃખમાં ન આવું અને આપના સમીપમાં રહું એટલે સ્વભાવ સમીપમાં રહું.

આત્મા ને કર્મની ભિન્નતા :-

‘૨૩. અર્થ :- હે ભગવન્ ! મારું મન, ઇન્દ્રિયોના સમૂહ દ્વારા બાહ્ય પદાર્થો સાથે સંબંધ કરે છે તેથી નાનાપ્રકારના કર્મો આવી મારા આત્મા સાથે બંધાય છે; પરંતુ વાસ્તવિકપણે હું તે કર્મોથી સદાકાલ સર્વ ક્ષેત્રે જુદો જ છું. તથા તે કર્મો આપના ચૈતન્યથી પણ જુદા જ છે અથવા તો ચૈતન્યથી આ કર્મોને ભિન્ન પાડવામાં આપ જ કારણ છો;...’ સ્વભાવ જ કારણ છે. ‘તેથી હે શુદ્ધાત્મન્ ! હે જિનેન્દ્ર ! મારી સ્થિતિ નિશ્ચયપૂર્વક આપમાં જ છે.’ નિશ્ચયપૂર્વક હું વીતરાગ પરિણામમાં જ છું, હું રાગ-બાગમાં છું નહિ.

ધર્મીની અંતર ભાવના :-

‘૨૪. અર્થ :- હે આત્મન ! તારે નથી તો લોકથી કામ, નથી તો અન્યના આશ્રયથી કામ; તારે નથી તો દ્રવ્યથી (લક્ષ્મીથી) પ્રયોજન, નથી તો શરીરથી પ્રયોજન, તારે વચન તથા ઇન્દ્રિયોથી પણ કાંઈ કામ નથી. તેમજ (દશ) પ્રાણોથી પણ પ્રયોજન નથી.’ લ્યો ! પાંચ ઇન્દ્રિયનું કામ નથી, ત્રણ બળ, શ્વાસ અને આયુષ્ય. ‘અનેક પ્રકારના વિકલ્પોથી પણ કાંઈ કામ નથી. કેમકે તે સર્વ પુદ્ગલ દ્રવ્યના જ પર્યાયો છે.’ લ્યો ! પુણ્ય-પાપના પરિણામ બધા પુદ્ગલના પરિણામ છે. મારા નથી, પ્રભુ ! મારામાં હોય તો નીકળી કેમ જાય ? ‘વળી તારાથી ભિન્ન છે તોપણ, બહુ જ ખેદની વાત છે કે તું તેમને પોતાના માની તેમનો આશ્રય કરે છે તેથી શું તું દ્રવ્ય બંધનથી બંધાઈશ નહિ ?’ એનો આશ્રય કરીશ તો બંધાઈશ, માટે આશ્રય કરવો નહિ.

ભેદવિજ્ઞાન દ્વારા આત્મામાંથી વિકારનો નાશ :-

‘૨૫. અર્થ :- ધર્મદ્રવ્ય,...’ ધર્માસ્તિ એક પદાર્થ છે. ‘અધર્મદ્રવ્ય, આકાશદ્રવ્ય, કાળદ્રવ્ય— એ ચારે દ્રવ્યો કોઈ પણ પ્રકારે મારું અહિત કરતા નથી; કિન્તુ એ ચારે દ્રવ્યો ગતિ, સ્થિતિ આદિ કાર્યોમાં મને સહકારી છે, તેથી મારા સહાયક થઈને જ રહે છે;...’ પણ એક આ પુદ્ગલદ્રવ્ય ‘નોકર્મ, (ત્રણ શરીર, છ પર્યાપ્તિ) અને કર્મ જેનું સ્વરૂપ છે એવું આ સમીપે રહેનાર અને બંધને કરનાર એક પુદ્ગલદ્રવ્ય જ મારું વૈરી છે, તેથી આ સમયે મેં તેના ભેદવિજ્ઞાનરૂપ તલવારથી ખંડ ખંડ ઉડાવી દીધા છે. (ખરો વેરી તો પોતાનો અશુદ્ધભાવ છે).’ એ તો આપણે સુધાર્યું છે. ઇ અશુદ્ધભાવ છે એ વેરી છે, ઇ કર્મ છે એમ કહેવામાં આવે છે.

રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ :-

‘૨૬. અર્થ :- જીવોના નાના પ્રકારના રાગ-દ્વેષ કરનારા પરિણામોથી જે પ્રમાણે પુદ્ગલ દ્રવ્ય પરિણમે છે તે પ્રમાણે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ-ચાર અમૂર્ત દ્રવ્યો રાગ-દ્વેષ કરનારા પરિણામોથી પરિણમતા નથી, તે રાગ-દ્વેષ દ્વારા પ્રબળ કર્મોની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તે કર્મોથી સંસાર ઊભો થાય છે. તેથી સંસારમાં અનેક પ્રકારના દુઃખો ભોગવવા પડે છે. માટે કલ્યાણની ઈચ્છા રાખનાર સજ્જનોએ તે રાગ અને દ્વેષ સર્વથા છોડવા જોઈએ.’ કલ્યાણની ઈચ્છા હોય તો છોડવા એમ કહે છે.

આનંદ સ્વરૂપ શુદ્ધાત્માનું ધ્યાન અને મનન :-

‘૨૭. અર્થ :- હે મન ! બાહ્ય તથા તારાથી ભિન્ન જે સ્ત્રી, પુત્ર આદિ પદાર્થો છે તેમનામાં રાગ-દ્વેષસ્વરૂપ અનેક પ્રકારના વિકલ્પો કરી તું શા માટે દુઃખદ અશુભ કર્મો ફોગટ બાંધે છે ? જો તું આનંદરૂપ જળના સમુદ્રમાં શુદ્ધાત્માને પામી તેમાં નિવાસ કરીશ તો તું નિર્વાણરૂપ વિસ્તીર્ણ સુખને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરીશ. એટલા માટે, તારે આનંદ સ્વરૂપ શુદ્ધ આત્મામાં જ નિવાસ કરવો જોઈએ અને તેનું જ ધ્યાન અને મનન કરવું જોઈએ.’

આત્મા મધ્યસ્થ સાક્ષી છે :-

‘૨૮. અર્થ :- હે જિનેન્દ્ર ! આપના ચરણકમળની કૃપાથી પૂર્વોક્ત વાતોને સમ્યક્પ્રકારે મનમાં વિચારી જે સમયે આ જીવ શુદ્ધિ માટે અધ્યાત્મરૂપ ત્રાજવામાં પગ મૂકે છે,...’ શુદ્ધ આત્મામાં જ્યાં અંદર જવા માગે છે ‘તે જ સમયે, તેને દોષિત બનાવવાનો ભયંકર વૈરી સામા પલ્લામાં હાજર છે. હે ભગવન ! તેવા પ્રસંગે આપ જ મધ્યસ્થ સાક્ષી છો.’ આ રાગ છે ને આ સ્વભાવ છે એનો સાક્ષી જ્ઞાતા-આત્મા છે. એને જાણનાર ભગવાન આત્મા પોતે છે.

હવે વિકલ્પરૂપ ધ્યાન તો સંસાર સ્વરૂપ છે અને નિર્વિકલ્પ ધ્યાન મોક્ષસ્વરૂપ છે એમ આચાર્ય દર્શાવે છે :-

‘૨૯. અર્થ :- દ્વૈત (સવિકલ્પ ધ્યાન) તો વાસ્તવિક રીતે સંસારસ્વરૂપ છે.’ કહે છે

કે, આ સવિકલ્પ ગુણી-ગુણના ભેદરૂપ વિકલ્પ પણ સંસારસ્વરૂપ છે. આહા..હા..! ભગવાન આ ગુણી અને એમાં રહેલા આ ગુણ, એવો ભેદ વિકલ્પ પણ ઉદયભાવ સંસાર છે. વાસ્તવિક રીતે સંસાર સ્વરૂપ જ છે ઈ. ‘અને અદ્વૈત (નિર્વિકલ્પ ધ્યાન) મોક્ષસ્વરૂપ છે.’ એકલો ભગવાન જ્ઞાયક સ્વભાવ એનું નિર્વિકલ્પપણે એકાગ્રપણું એ જ મોક્ષ સ્વરૂપ છે. આ બન્ને વ્યાખ્યા (કરી). ‘સંસાર ને મોક્ષમાં પ્રાપ્ત થતી અંત (ઉત્કૃષ્ટ) દશાનું આ સંક્ષેપથી કથન છે.’ લ્યો ! સંસાર અને મોક્ષમાં પ્રાપ્ત થતી ઉત્કૃષ્ટ દશાનું આ સંક્ષિપ્ત કથન છે. શુભાશુભ પરિણામ તે સંસાર અને ભગવાનનું નિર્વિકલ્પ ધ્યાન તે મોક્ષસ્વરૂપ. અત્યારે તો આના જ મોટા ઝઘડા ચાલે છે ને ?

‘જે મનુષ્ય, પૂર્વોક્ત બે માંથી પ્રથમ દ્વૈતપદ્ધતી ધીરે ધીરે પાછો હઠી અદ્વૈતપદ્ધતું આલંબન...’ અદ્વૈત એટલે આત્મા, હોં ! અદ્વૈત એટલે બધા થઈને એક આત્મા, એમ નહિ. રાગ-દ્વેષથી યુક્ત, વિકાર યુક્ત તે વિકલ્પ અને નિર્વિકારી આત્માનું એકત્વ છે. સમજાણું ? ‘અદ્વૈતપદ્ધતું આલંબન સ્વીકારે છે તે પુરુષ નિશ્ચયનયથી નામરહિત થઈ જાય છે અને તે પુરુષ વ્યવહારનયથી...’ એને એવા ભગવાન આત્માને ‘બ્રહ્મા, વિદ્યાતા આદિ નામોથી સંબોધાય છે.’ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ બીજી કોઈ ચીજ નથી. ભગવાન આત્માની પૂર્ણ શુદ્ધતાને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ આદિ કહેવામાં આવે છે.

દઢ શ્રદ્ધાની મહિમા :-

‘૩૦. અર્થ :- હે કેવળજ્ઞાનરૂપ નેત્રોના ધારક જિનેશ્વર ! મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા અર્થે આપે જે ચારિત્રનું વર્ણન કર્યું છે એ ચારિત્ર તો આ વિષમ કલિકાલમાં, (દુષમ પંચમકાળમાં) મારા જેવા મનુષ્ય ઘણી કઠિનતાથી ધારણ કરી શકે તેમ છે. પરંતુ પૂર્વોપાર્જિત પુણ્યોથી આપમાં મારી જે દઢ ભક્તિ છે...’ પુણ્યથી જ ભક્તિ છે એમ નહિ, હોં ! એ તો મારા પુરુષાર્થના સંસ્કારથી મારામાં જે દઢતા છે ‘તે ભક્તિ જ, હે જિન ! મને સંસારરૂપ સમુદ્રથી પાર ઉતારવામાં નૌકા સમાન થાઓ.’ મને સંસારસમુદ્રથી આ ભક્તિ જ પાર ઉતારી શકશે. એમ કહીને કહે છે કે, ચારિત્રની જે નિર્મળતા જોઈએ એટલી નથી, પણ અમારા ધ્યાનમાં આત્મા પૂર્ણાંદ છે એવી અમને પ્રતીતિ ને ભક્તિ નિશ્ચય વર્તે છે, તે જ અમને પૂર્ણાંદની પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે. નૌકા છે, ઈ નૌકા સંસારના સમુદ્રને પાર કરી લેશે.

‘ભાવાર્થ :- કર્મોનો નાશ કર્યા વિના મોક્ષ-પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી અને કર્મોનો નાશ તો આપ દ્વારા વર્ણિત ચારિત્ર (તપ) થી થાય છે.’ ચારિત્ર એટલે મુનિપણું. ‘હે ભગવન્ ! શક્તિના અભાવથી આ પંચમકાળમાં મારા જેવો મનુષ્ય...’ જુઓ ! આચાર્ય મહાસમર્થ છઠ્ઠે ગુણસ્થાને મુનિ છે. ‘તે તપ કરી શક્તો નથી.’ આહા..હા..! ‘તેથી હે પરમાત્મા ! મારી એ પ્રાર્થના છે કે સદ્ભાગ્યે આપમાં મારી જે દઢ ભક્તિ છે તેનાથી મારા કર્મ નષ્ટ થઈ

જાઓ અને મને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાઓ.'

મોક્ષ પદની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રાર્થના :-

‘૩૧. અર્થ :- આ સંસારમાં ભ્રમણ કરી મેં ઇન્દ્રપણું,...’ ઇન્દ્રપણું એટલે આ અહમિન્દ્ર આદિ. મૂળ ઇન્દ્રપણું જે છે ઇ તો અનાદિમાં ન મળે. ‘નિગોદપણું અને બન્ને વચ્ચેની અન્ય સમસ્ત પ્રકારની યોનિઓ પણ અનંતવાર પ્રાપ્ત કરી છે. તેથી એ પદવીઓમાંથી કોઈ પણ પદવી મારા માટે અપૂર્વ નથી.’ નવી નથી, અનંતવાર બધી મળી ચુકી છે. ‘કિન્તુ મોક્ષપદને આપનાર સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રના ઐક્યની પદવી જે અપૂર્વ છે, તે હજી સુધી મળી નથી. તેથી હે દેવ ! મારી સવિનય પ્રાર્થના છે કે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્રની પદવી જ પૂર્ણ કરો.’ બસ ! ત્રણ તો છે (હવે) પૂર્ણ કરો. એ અપૂર્વ છે બાકી તો અનંતવાર દેવ-દેવીઓ, ઇન્દ્ર મોટો, નવમી ત્રૈવેયક અહમિન્દ્ર અનંતવાર થયો. એમાં કાંઈ નવીન ને અપૂર્વતા નથી. અબજોપતિ અનંતવાર થયો એ કાંઈ નવીન અપૂર્વતા નથી. બરાબર હશે ?

મુમુક્ષુ :- શેનું નવીન ? શું મળ્યું ? ધૂળ. અબજોપતિ થયો એ કાંઈ નવીન છે ? અનંતવાર થયો છે.

મુમુક્ષુ : નવીન મળ્યું ....

ઉત્તર : શું નવીન મળ્યું ? કાંઈ નવીન મળ્યું નથી, ઇ નું ઇ છે. આત્મા મળે ઇ નવીન છે. આત્માના આનંદની પ્રાપ્તિ અને પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ અપૂર્વ અનંતકાળમાં નથી મળી. અપૂર્વ લબ્ધિ એ છે, આ તો બધી ધૂળ છે. અનંતવાર મળી એમ કહે છે. ભવ અનંતવાર થયા. એમાં કાંઈ મારે માટે નવીન નથી.

મુમુક્ષુની મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે દૃઢતા :-

‘૩૨. અર્થ :- બાહ્ય (અતિશય આદિ) તથા અભ્યંતર (કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન આદિ) લક્ષ્મીથી શોભિત વીરનાથ ભગવાને...’ એમના ગુરુ પણ એ છે ને વીરનાથ ભગવાન. ‘પોતાના પ્રસન્નચિત્તથી સર્વોચ્ચ પદવીની પ્રાપ્તિ અર્થે મારા ચિત્તમાં ઉપદેશની જે જમાવટ કરી છે...’ આહા..હા..! તું શુદ્ધાત્મા છો એમ મારા ગુરુએ અને તીર્થકરોએ જે અનાદિનું મને કહ્યું છે ‘તે ઉપદેશ પાસે ક્ષણમાત્રમાં વિનાશી એવું પૃથ્વીનું રાજ્ય મને પ્રિય નથી.’ શું કહે છે ? કેમકે અમે પંચમ આરાના મુનિ છીએ, ખ્યાલ છે કે અહીંયાથી રાગથી પુણ્ય બંધાઈને સ્વર્ગમાં જાશું. એનો નિષેધ કરતા જાય છે. છેલ્લી ગાથાઓ છે ને ! પૃથ્વીનું રાજ મને પ્રિય નથી તો પછી સ્વર્ગનો દેવ થાઈશ, ફલાણું થાય એ અમને પ્રિય છે નહિ.

‘તે વાત તો દૂર રહી, પરંતુ પ્રભો ! હે જિનેશ ! તે ઉપદેશ પાસે ત્રણલોકનું રાજ્ય પણ મને પ્રિય નથી.’ સમજાણું કાંઈ ? ત્રણલોકના પૂજનિક તીર્થંકરની બહારની પદવી મળે એ નહિ, મારે તો કેવળજ્ઞાન ઘન થવું છે. બહારમાં લોકો પૂજે ને માને એવી પુણ્યના ફળની સ્થિતિ હોય એનું મારે કાંઈ કામ નથી. આહા..હા..! મૃત્યુના કાળે છેલ્લે આ રીતે ઝંખના, ઝંખના કરતા ચાલ્યા જાય સ્વર્ગમાં. નકાર, નકાર. પુણ્ય પરિણામનો નકાર, એના ફળનો નકાર, સ્વર્ગનો નકાર (કરે છે).

‘ભાવાર્થ :- યદ્યપિ સંસારમાં પૃથ્વીનું રાજ્ય અને ત્રણે લોકના રાજ્યની પ્રાપ્તિ એક ઉત્તમ વાત ગણાય છે. પરંતુ હે પ્રભો !’ અર્ધલોકના સ્વામી થાય છે ને દેવ. ‘વીરનાથ ભગવાને (—વીરનંદી ગુરુએ) પ્રસન્નચિત્તે મને જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે ઉપદેશ પ્રત્યેના પ્રેમ પાસે...’ દેખો ! ઉપદેશમાં કહેલા ભાવના પ્રેમ પાસે. ‘આ બંને વાતો મને ઈષ્ટ લાગતી નથી, તેથી હું આવા ઉપદેશનો જ પ્રેમી છું.’

છેલ્લી તેત્રીસ ગાથા. ભાષા તો જુઓ ! એક તો નવમો અધિકાર ને ગાથા તેત્રીસ. એકલી વીતરાગતાનું વર્ણન. આંકડો નવનો અફર અને તેત્રીસ ગાથા. કહે છે કે, આવા સ્વભાવનું લક્ષ કરીને પરમાત્માના સમીપે આવી આલોચના જે કોઈ કરે છે.

‘૩૩. અર્થ :- શ્રદ્ધાથી જેનું શરીર નમ્રીભૂત (નમેલું) છે...’ આહા..હા..! અક્કડ-ફક્કડ નથી આમ કાંઈ. આહા..હા..! પ્રભુ ! એમ વિનય છે, પરમાત્મા પાસે નમી ગયો છે. ‘એવો જે મનુષ્ય, શ્રી પદ્મનંદિ આચાર્યરચિત આલોચના નામની કૃતિને ત્રણે (પ્રાતઃ મધ્યાહ્ન સાયંકાલ) શ્રી અર્હંત પ્રભુ સામે ભણે...’ એના જ્ઞાનનો સાક્ષી અંદરમાં રાખીને કહે, જાણે ‘તે બુદ્ધિમાન એવા ઉચ્ચ પદને પ્રાપ્ત થાય છે કે જે પદ મોટા મોટા મુનિઓ ચિરકાલપર્યંત...’ બાહ્ય વ્યવહાર લિંગ આદિ. ‘તપદ્વારા ઘોર પ્રયત્ને પામી શકે છે.’ એવો પદાર્થ જ્ઞાતા-દષ્ટાના ભાવથી પામી શકે છે.

‘ભાવાર્થ :- જે મનુષ્ય (સ્વભાવના ભાન સહિત)...’ જુઓ ! સ્વભાવના ભાન સહિત. ‘પ્રાતઃકાલ, મધ્યાહ્નકાલ અને સાયંકાલ – ત્રણે કાળ એ અરિહંત દેવ સામે આલોચનાનો પાઠ કરે છે તે શીઘ્ર મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે.’ ભગવાન ! પણ પંચમકાળે મોક્ષ નથી ને જ્યાં ત્યાં મોક્ષ મોક્ષની વાતું ! સાંભળને ! આત્મા પરથી છૂટો પડ્યો એ મોક્ષ જ છે એને. હે નાથ ! ‘ત્રણે કાલ શ્રી અરહંતદેવ સામે આલોચનાનો પાઠ કરે છે તે શીઘ્ર મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી મોક્ષાભિલાષીઓએ...’ છૂટવાના કામીઓએ, બંધાવાના કામીને અમારો આ ઉપદેશ નથી. છૂટવાના કામીએ ‘શ્રી અરહંતદેવ સામે શ્રી પદ્મનંદિ આચાર્ય દ્વારા રચાયેલી આલોચના નામની કૃતિનો પાઠ ત્રણે કાલ અવશ્યમેવ કરવો જોઈએ.’ એટલે કે સવાર, સાંજ આત્મા પરથી ભિન્ન છે એનું ભાન વારંવાર રાખવું, એના ભાન દ્વારા જ એની આલોચના થાય અને એ ભાન દ્વારા જ એની મુક્તિ થાય, બીજો કોઈ એનો ઉપાય નથી.

આ આલોચના-અધ્યાત્મ આલોચના છે. આ અલૌકિક આલોચના સભામાં બત્રીસમી વાર વંચાણી છે. એક વાર સંપ્રદાયમાં વંચાણી, એકત્રીસ વર્ષ આ થયા. આ બત્રીસમી વાર ભાઈ ! સાંભળી હતી કોઈ દિ' ? વાંચી નથી ? આ અધ્યાત્મ આલોચના, અધ્યાત્મ શબ્દે સર્વજ્ઞ પરમાત્માનો સ્વભાવ (છે) એવો મારો સ્વભાવ (છે) એમ દષ્ટિમાં રાખી, સરળપણે નિઃશય થઈને આવા વિકાર આદિ પરિણામને જોવે, જોવે તેને ટળ્યા વિના રહે નહિ. એનું નામ આલોચના ને પ્રાયશ્ચિત. એનું નામ મિચ્છામી દુક્કડ્મ કહેવામાં આવે છે. પેલા કહે, છે ને કે મિચ્છામી દુક્કડ્મ. એ મિચ્છામી દુક્કડ્મ એમ હાથ જોડીને નહિ. આ મારો સ્વભાવ ને આ વિપરીત ભાવ, એનો વિવેક કરીને મિથ્યા એને કરવો, સ્વભાવની એકતા કરવી એનું નામ આલોચના ને પ્રાયશ્ચિત કહેવામાં આવે છે. ૩૩ ગાથા પૂરી થઈ.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

પાઠકોની નોંધ માટે